ΠΗΓΗ 2η

Τη σχετική ανεξαρτητοποίηση του βουλευτή από τα προσωποποιημένα του ερείσματα αποσκοπούν οι επαγγελόμενες μεταρρυθμίσεις του εκλογικού συστήματος. Δύο είναι οι σημαντικώτερες Τρικουπικές τροποποιήσεις, που ψηφίστηκαν το 1886. Από τη μια μεριά η υποκατάσταση της νομαρχιακής στην επαρχιακή βάση, που τετραπλασίαζε ή πενταπλασίαζε τις εκλογικές περιφέρειες. Η λογική της διεύρυνσης είναι φανερή: ελπίζονταν ότι η αύξηση του αριθμού των ψηφοφόρων θα καθιστούσε πολύ λιγώτερο εγχειρηματικές στην εκλογή των βουλευτών τις οποιεσδήποτε πιέσεις, δωροδοκίες, εξαγορές ή προσωπικές απειλές, με μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της τυραννίας του τοπικού κομματάρχη και των υπαλλήλων που λειτουργούσαν σαν όργανά του, και την απαρχή μιας εκλογικής πρακτικής βασισμένης σε γενικώτερα ιδεολογικά κριτήρια.

Τον ίδιο ακριβώς σκοπό εξυπηρετούσε η μείωση του αριθμού των βουλευτών από 245 στο ελάχιστο συνταγματικό όριο των 150. Αλλά οι μεταρρυθμίσεις αυτές ανετράπησαν, μόλις ο Δεληγιάννης επανήλθε στην εξουσία. [...]

Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να εντάσσεται και το ευρύτερης σημασίας σχέδιο εκλογικής μεταρρύθμισης του Τρικούπη, που μνημονεύει ο Γ. Ασπρέας: το σχέδιο του να ανατρέψει την καθολική ψηφοφορία θέτοντας σαν προϋπόθεση την ακίνητη ιδιοκτησία ή ένα στοιχειώδες μορφωτικό επίπεδο για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Μια τέτοια μεταρρύθμιση δεν αντιτίθετο ρητά στο Σύνταγμα του 1864 και συζητούνταν σοβαρά από τους συνταγματολόγους της εποχής, όπως π.χ., από το Ν. Σαρίπολο. Αν και η ψήφιση μιας τέτοιας θεμελειακής τροποποίησης του πολιτεύματος ήταν ίσως πολιτικά αδύνατη, λόγω της τεράστιας συμβολικής σημασίας της καθολικής ψηφοφορίας το γεγονός ότι ο Τρικούπης ανέθεσε στο συνεργάτη του Βουλπιώτη την εκπόνηση ενός συγκεκριμένου σχεδίου, μαρτυρεί για τις συνολικές πολιτειακές αντιλήψεις του πρωθυπουργού. Η καθολική ψηφοφορία δεν εμφανίζονταν μόνο σαν εμπόδιο για την προώθηση των αντιδημοτικών μέτρων ριζικής μεταρρύθμισης που επαγγέλονταν ο Τρικούπης. Ήταν, επίσης παράγοντας που ενίσχυε τη συναλλαγή και τις σχέσεις εκλογικής πελατείας. Είναι φανερό ότι οι τρέχουσες αντιλήψεις περί «ανωριμότητος» του λαού στην άσκηση των πολιτικών του δικαιωμάτων βρίσκουν τη ρίζα τους στους ζηλωτές του περιορισμού του εκλογικού δικαιώματος. Η τεκμαιρόμενη πρόθεση του Τρικούπη να περιστείλει το εκλογικό σώμα δείχνει περισσότερο ίσως από οποιοδήποτε άλλο μέτρο, την άμεση συνάρτηση των μεταρρυθμιστικών οραμάτων από τους κοινούς τόπους του δυτικοευρωπαϊκού συντηρητικού φιλελευθερισμού [...]

Δύο ήταν οι βασικοί σκοποί που επιδιώκονταν: η αποκατάσταση μιας στοιχειώδους ανεξαρτησίας των δημοσίων υπαλλήλων, προϋπόθεση της σύννομης άσκησης των αρμοδιοτήτων τους και η καταπολέμηση των έκνομων πιέσεων που εκφύλιζαν την κρατική δραστηριότητα.

[...] Έτσι αν οι τρικουπικές επαγγελίες συνέβαλαν αποφασιστικά στο να τεθεί το ιδεολογικό και πολιτικό πρόβλημα του πολιτικού και δημοσιοϋπαλληλικού «ήθους» σε πανελλήνια κλίμακα, οι πραγματικές πολιτικές πρακτικές ελάχιστα επηρεάστηκαν. Για να συντηρήσει το κόμμα του, που δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι είχε συμπηχθεί, σε μεγάλο βαθμό, από τα υπολείμματα παλαιότερων πολιτικών φατριών και μάλιστα του Βούλγαρη του κατ' εξοχήν εκπροσώπου της κοινοβουλευτικής φαυλοκρατίας, και για να εξασφαλίσει την επανεκλογή του ο μεταρρυθμιστής πρωθυπουργός εξωθήθηκε στο να ανεχθεί την επιβίωση των πλεγμάτων που ήθελε να καταστρέψει. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πλειοψηφία των Τρικουπικών βουλευτών ποτέ δεν ευαισθητοποιήθηκε από τα σφαιρικά μεταρρυθμιστικά οράματα του αρχηγού τους. Μοιραίο ήταν ίσως ότι και ο ίδιος ο Τρικούπης κατάλαβε βαθμιαία ότι η θεσμολογικές μεταρρυθμίσεις που προωθούσε ήταν καταδικασμένες στο μέτρο που δεν μετασχηματίζονταν οι κυρίαρχες μορφές συγκρότησης της άρχουσας τάξης. [...]

Στα τελευταία χρόνια της πολιτείας του η πολιτική πρακτική του Τρικούπη δε θα διαφέρει πια κατά τίποτα από την πρακτική των αντιπάλων του. Η περιθωριακότητα της «κοινωνίας πολιτών» και η εμπεδωμένη δύναμη της «κρατικής αστικής τάξεως» κατέστησαν το σφαιρικό σχέδιο του Τρικούπη θνησιγενές.

Κ. Τσουκαλά, «Το πρόβλημα της πολιτικής πελατείας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα», στο *Κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1977, σελ. 106-111